

ניטור ומעקב אחר מחלות ואירועים ברפת החלב

נ. גלאון

החקלאית (הרצאה מוזמנת)

מתוך חוברת תקצירי הרצאות, הכנס השנתי למדעי הבקר, יוני 2011

מעקב הוא מושג שגור לתיאור מכלול הפעולות הקשורות לניטור בריאות בבני אדם ובבעלי חיים. בהגדרה כללית מעקב הוא צבר של פעולות ותהליכים שיטתיים ורציפים לאבחון, ניטור ושליטה במחלות. מעקב וטרינרי ברמה כלשהיא קיים בכל ארגון, מדינה ורמה בינלאומית. המטרות המקובלות והמשותפות למעקב הן:

- איתור מוקדם של מחלות מגיחות, מגיחות-שוב (מתלקחות) או מחלות אקזוטיות, מוכרות ולא מוכרות.
 - הדגמת והוכחת חופש (העדר מחלה) ממחלות מוגדרות ברמת עדר, אזור או מדינה.
 - איתור מקרים של מחלות ייחודיות (זואונוטיות או לא) כדי לאפשר שליטה מרבית בהן.
 - ניטור רמה ותפוצה של מחלות מסוימות כדי לתעדף פעילויות שליטה ומניעה.
 - בקרת שינויים ברמת מחלות להערכת יכולת השליטה בהן.
- תוצרי המעקב משמשים את בעלי העניין הן בסקטור הציבורי; ממשלה ורשויות, והן בסקטור הפרטי; מגדלים, יצרנים וצרכנים. מעבר למיקוד נקודתי במחלה זאת או אחרת, כולם מתעניינים בתמונה הכוללת של בריאות, בטיחות ונאותות של מערכות ייצור מזון מבעלי חיים.
- מערכת מעקב כוללת רכיבים אבחוניים, ניטוריים ושליטתיים, המושתתים על פרוצדורות ממוסדות של צבירה וביאור של המידע הנאסף, עיבודו וקבלת החלטות מה ואיך לעשות הלאה.
- מערכות מעקב מוקמות, מפותחות או משודרגות לא אחת בעקבות משבר רחב, כגון התפרצות בלתי צפויה או רבת נזק ממחלה מסוימת, הגורמת נזק משמעותי לחלק או כל בעלי העניין. לדוגמה התפרצויות הפו"ט בבריטניה והולנד בשנת 2001, ומקרי מחלת "הפרה המשוגעת" (BSE-ספגת המוח בבקר) באירופה.
- התפתחויות טכנולוגיות הן בצד שיטות האבחון והן בצד הדיווח ועיבוד הנתונים כחומרות ותוכנות יוצרות הזדמנויות לשכלל את המערכת. עם כל פיתוחי הטכנולוגיה עדיין יש חשיבות רבה לזמינות וליכולת האנושית לאבחון ולהתריע כבר ברמת השדה על ממצאים ואירועים החורגים מן השגרה.
- מדינות מפותחות מתלבטות לגבי מידת ההפרטה והריכוזיות של מרכיבי המערכת. במדינות שונות הוקמו שילובים שונים של כלי דיווח וניטור שהתפתחו בכל אחת מהן בצורה שונה לאורך שנים רבות. כיום נוטות מדינות מפותחות להפריט את מה שאינו חיוני והכרחי ברמה הבין עדרית והלאומית, ומשמרות בידי הרשות את ההרשאה, ההסמכה, הפיקוח ובקרת האיכות.
- חלקים מהמערכת הם וולונטריים כגון: תוכנת "נעה" ודוחות רפואת עדר של "החקלאית", בעוד אחרים נותרים ברמת ביצוע או שליטה בידי הרשות כגון: זיהוי בקר, חיסון פו"ט ואבחון BSE.
- זיהוי מוקדם ברפת חלב מתבסס על דיווחי רפתנים, רופאי שדה, ממצאי שחיטה ונתיחה לאחר המוות, ממצאי מעבדה שוטפים. לנוכחות רציפה בשדה יש חשיבות עליונה למידע ראשוני.

- סקרים לאומדן המצאות (prevalence): סקרים יזומים אחת לפרק זמן מוגדר ע"י מומחים. המחלות הנסקרות נבחרות לפי היבטים זואונוטיים וכלכליים והכלים הקיימים לשלוט במחלה.
- ממצאי הסקרים ומחקרים משמשים להדמיה ולבניית תכניות שליטה לתרחישים אפשריים.
- מדדי ניטור עיקריים: בקרה על מחלות מפתח כלכליות כגון דלקות עטין, מחלות מטבוליות ופוריות. טיב האיסוף משתנה לפי גודל העדרים ומידת רצון המגדלים להיות מעורבים בנעשה.
- דיווח משתמשי קצה על תופעות לוואי בתרופות ובתרכיבים ומעקב שאריות בחלב ובבשר. לאחר איסוף הנתונים נדרשת פעולת עיבוד, קביעת ספים, בחינת חריגים והמשך מעקב ותגובה: הממשק בין הגופים הפרטיים והרשותיים חשוב וחיוני. תהליכים אלה יכולים להיות בלתי פורמאליים כגון מפגש בין מגדלים, רופאים קליניים ורשותיים, חוקרים ואפידמיולוגים. או פורמאליים כגון הערכת מצב עתית מסודרת, מפגש תקופתי בין הרשות והסקטור הפרטי. החלפת מידע בין השדה לבין המעבדה והאפידמיולוגים הוא חלק חשוב מהמעקב וההתערבות. כהכנה להמשך התגובה מבוצע לעתים ביקור יזום של צוותי תחקיר במשקים בעייתיים. סוף המהלך הוא בהצעת דרכי פעולה והתערבות למקבלי החלטות, קבלת החלטות, יישומן ובקרת יישומן.

מערכת מעקב בריאות בקר (ממב"ב) פעילה ויעילה דורשת בקרת איכות. המערכת נבחנת ביעילותה בשלוש קטגוריות: התהליך, הממצאים ועמידה ביעדים. בישראל מערכת מעקב בריאות הבקר לחלב טובה ומשוכללת אך לא מושלמת. היא סובלת מחוסר אחידות ברמת הדיווח, בחלק מהעדרים מהיעדר מספיק מידע, ממשק לקוי עם עדרי בקר לבשר, צאן ומפטמות בהם רמת מידע פחותה ונוכחות וטרינרית דלילה וממשק חסר בין הסקטור הפרטי ללאומי. מצבים אלה עלולים לגרום לגילוי מאוחר מידי של אירועים חריגים, ולנזק בריאותי, כלכלי ותדמיתי רב.